

9. Скрипник С. В. Формування цінностей екологічної культури школярів / С. В. Скрипник // Матеріали регіон. наук.-практ. конф. «Стратегічні орієнтири розвитку неперервної екологічної освіти у навчальних закладах Чернівецької області» (Чернівці, 22 березня 2012 р.) / за ред. О. В. Григор'єва. – Чернівці : ІППО Чернівецької області, 2012. – С. 251–255.

УДК 373.3:[371.71:613]

Кондратюк С. М.,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

МЕТОДИКА РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА МАТЕРІАЛАХ ПРЕДМЕТА «ОСНОВИ ЗДОРОВ'Я»

У статті розглядається проблема розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів при вивченні предмета «Основи здоров'я». Автор вбачає її вирішення шляхом запровадження у навчальний процес початкової школи активних форм, методів і прийомів навчання, які активізують навчально-пізнавальну діяльність учнів. Перспективними напрямками для майбутніх наукових розвідок автор вважає висвітлення ролі та педагогічної майстерності учителя в процесі розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів.

Ключові слова: молодші школярі, урок, форми, методи і прийоми навчання, здоров'я.

Кондратюк С. М. Методика розвитку познавательных интересов младших школьников на материалах предмета «Основи здоров'я». В статье рассматривается проблема развития познавательных интересов младших школьников при изучении предмета «Основи здоров'я». Автор видит ее решение путем внедрения в учебный процесс начальной школы активных форм, методов и приемов обучения, которые активизируют учебно-познавательную деятельность учеников. Перспективными направлениями для будущих научных исследований автор считает освещение роли и педагогического мастерства учителя в процессе развития познавательных интересов младших школьников.

Ключевые слова: младшие школьники, урок, формы, методы и приемы обучения, здоровье.

Kondratiuk S. M. Development method of cognitive interests of junior schoolchildren on the basis of the subject «Fundamentals of Health». In the article it is being considered the problem of development of junior schoolchildren cognitive interests when studying the subject of «the foundation of health». The author sees its solution by introducing active forms, methods and technique of teaching into the educational process of the primary school, which activate the educational and cognitive activity of students. The author considers that promising areas for future scientific researches is illumination of a role and pedagogical skill of the teacher in developing cognitive interests of junior schoolchildren.

Key words: junior schoolchildren, lesson, forms, methods and technique of teaching, health.

Здоров'я – одна з головних умов досягнення успіху в житті, реалізації природних можливостей. Основна мета здоров'я – повноцінне життя й активне довголіття, тому необхідно уважно стежити за станом свого здоров'я, починаючи з дитячого віку і постійно підтримувати та зміцнювати його. Шкільний вік – важливий етап у житті дитини, протягом якого відбувається поступовий розвиток більшості систем організму. Інтенсифікація навчання потребує удосконалення системи збереження здоров'я дітей, забезпечення здійснення кожною дитиною свідомого контролю за власним здоров'ям, набуття нею навичок здорового способу життя, формування сталої мотивації до зміцнення здоров'я [5, с. 19].

Феномен пізнавальної діяльності є закономірністю розвитку особистості вже в процесі навчання. Пізнавальна діяльність – це найбільш складна синтетична форма розумового освоєння оздоровчої діяльності, яка сприяє формуванню здоров'язберігаючих знань учнів. Формування особистості, її якісні зміни відбуваються в діяльності, зокрема в пізнавальній, в основі якої є співробітництво учнів в головному для них виді діяльності – навчанні. У процесі колективної навчально-пізнавальної діяльності відбувається розвиток пізнавальних інтересів учнів до шляхів збереження здоров'я, на основі чого можна формувати такі риси особистості, як пізнавальна самостійність і активність, відповідальність, а також можливість взаємопов'язаного формування творчого і відповідального ставлення до здоров'я. Застосування загальнопізнавальних методів і прийомів роботи у процесі розвитку пізнавальних інтересів учнів початкової школи допомагають виробленню у них прийомів оздоровчої діяльності, сприяють розумовому розвитку, ефективному використанню часу, підвищенню якості здоров'я [3, с. 68].

Педагогічною наукою та шкільною практикою накопичено багатий досвід з активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів. Її психолого-педагогічні аспекти розглядалися в роботах багатьох учених, зокрема у дослідженнях Л. Занкова, Д. Ельконіна, В. Давидова представлено дані про можливості активізації розумової діяльності молодших школярів, що сприяє засвоєнню інформації, у тому числі абстрактних понять і прийомів мислення. Н. Захарова, Д. Жукова, Е. Іонова зазначають, що пізнавальні завдання формують в учнів загально-пізнавальні вміння [1, с. 42; 4, с. 100].

Мета статті полягає у висвітленні прийомів, форм і методів розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів при вивченні предмета «Основи здоров'я».

Поняття «прийом», «вид пізнавальної діяльності», «пізнавальне вміння (дія)» вважаються синонімами і є складниками метода, які сприяють спрямуванню учнів на вирішення певних навчальних завдань і ведуть до

досягнення основної мети, характеризують уміння, що входять у такі групи: початкові логічні прийоми мислення та специфічні прийоми пізнавальної діяльності [2, с. 174].

Розвитку загальнопізнавальних інтересів і вмінь активно сприяє застосування такої форми навчання, як нетрадиційні уроки, з використанням традиційних і нетрадиційних методів і прийомів пізнавальної діяльності, групових індивідуальних, теоретичних і практичних видів роботи, що можна продемонструвати в 3-у та 4-у класах. Це вміння відпрацьовувалося протягом трьох основних етапів (підготовчого, навчально-тренувального, основного).

На підготовчому етапі здійснювалася мотиваційна орієнтація. Було розроблено й проведено декілька нетрадиційних уроків з учнями 3-го класу під час вивчення теми «Фізична складова здоров'я». Здійснювалося спостереження під час практичних робіт. У зміст уроків було включено такі методичні прийоми: «збудження пам'яті», тобто відтворення уже відомого під час мотивації навчального матеріалу, прийом аналогії, тобто виконання дій за зразком під час роботи з матеріалом уроку. Розв'язувалися різні види пізнавальних завдань у співробітництві з учителем. Одним з них було введення правила-орієнтира вміння у вигляді плану послідовності певних дій, який учні мають знати як правило.

Зупинимося на деяких фрагментах уроку: протягом уроку учні працювали з різними термінами: «ознаки предметів», «зовнішні ознаки», вчилися визначати їх під керівництвом учителя, з'ясували необхідність виконання такої роботи. Учитель у роботі використовував прийоми навіювання, роз'яснення, переконання, застосовував індивідуальні та групові види роботи, звернув увагу учнів на те, що вони мають простежити, як визначатимуть ознаки під час практичної роботи за допомогою правила-орієнтира, щоб наприкінці уроку вони могли зробити самостійний висновок за такими вимірами: назвати частини предмета (за якими критеріями об'єднані предмети), опис кожної частини предмета за формою, величиною, забарвленням та іншими особливостями.

Безпосередньо під час практичних видів занять учні навчалися визначати складники фізичного здоров'я. Виявилось, що 40% третьокласників у більшості випадків важко дібрати слово, яке б точно характеризувало ту чи іншу ознаку. Тому ефективному проведенню цієї роботи значною мірою сприяло застосування таких методичних прийомів, як використання порівняння, вчитель дає зразок розмірковування («А я б про це сказала так ...»); уведення слів-опор («Здорова людини – це людина, в якій ...») та ін.

Щоб розширити сферу сприймання і забезпечити досконаліше вивчення матеріалу, крім зорового, використовували інші аналізатори. З цією метою учні виконували практичні види роботи:

- вимірювання зросту, ваги тіла;
- вимірювання частоти пульсу в стані спокою;
- спостереження за зміною частоти пульсу після фізичного навантаження.

Такі види роботи активізували асоціативне мислення, сприяли розвитку чуттєвої пам'яті, що значною мірою сприяло накопиченню «банку даних» про об'єкти та способи отримання інформації.

У підсумковій частині уроку 90% учнів точно робили висновки про те, які ознаки належать до зовнішніх показників здоров'я, як правильно їх визначати.

На навчально-тренувальному етапі відбувалося засвоєння операційного складу уміння, школярі виконували види пізнавальних завдань, які передбачали доповнення пропущених дій у переліку зазначених.

У ході проведення нетрадиційних уроків, на яких головною метою було здійснення міжпредметних зв'язків, акцентувалась увагу учнів на тому, що кожний навчальний предмет має специфічні можливості для реалізації вміння в умовах встановлення операційних міжпредметних зв'язків. Так, якщо на уроках природознавства школярі визначають температуру повітря, що безпосередньо можна спостерігати, то на уроках з основ здоров'я такими об'єктами для розгляду виступають вимірювання температури тіла. Навчитися вміло визначати зовнішні ознаки на уроках читання, означає навчитися бачити як, за допомогою яких виражальних засобів слова ці ознаки зображені в художніх творах. Не менш важливо навчитися й самим вміло користуватися образним словом, визначаючи ознаки предметів, складаючи описи тих чи інших подій.

Так, на початку експериментальних уроків було використано ігровий вид роботи, де застосовувався мотиваційний прийом «збудження пам'яті», вчителю потрібно було перевірити, чи знають учні як і чим можна виміряти температуру тіла людини. Виявилось, що лише 20% учнів змогли дати зрозуміле пояснення. 50% учнів спробували висловити свої думки, повторюючи варіанти відповідей товаришів, або ж акцентували свою відповідь на тому, що колись робила мама. 30% учнів взагалі не дали ніякої відповіді.

Для того, щоб підвищити рівень пізнавальної активності учнів у формуванні знань і вмінь вимірювати температуру тіла людини, було використано нетрадиційний метод «Подорож на Далеку Північ», у ході якого використовувалися як традиційні, так і нетрадиційні прийоми створення проблемної ситуації та вирішення її: спостереження, виокремлення компонентів цілого, наочного порівняння, часткового аналізу, навіювання, що відбувалося під час зустрічі з казковими героями при уявних зупинках. Учні з цікавістю спостерігали за зміною температури на приладі за вікном уявного потягу, порівнювали їх, активно аналізували причини зниження температури повітря. А на останній зупинці, при зустрічі з хворим білим ведмежатком Умкою 65% респондентів швидко і безпомилково змогли зорієнтуватися, як визначити температуру тіла. Учителем було застосовано для цього методичний прийом аналогії, співпереживання та практичні види роботи: вимірювання температури тіла, наочне порівняння приладів для вимірювання температури повітря і тіла людини.

Під час підведення підсумку уроку був застосований нетрадиційний вид роботи «Голос з Далекої Півночі», який допоміг учителю акцентувати увагу дітей, де застосувалися прийоми логічного мислення, відтворення та узагальнення. Мета такої роботи полягала в прослуховуванні учнями запису голосу нового товариша, який звертався з проханням допомогти знайти відповіді на запитання. Так, було встановлено, що 35% учнів класу дали точні, конкретні відповіді, підтверджуючи їх своїми міркуваннями, доказами, висновками; 50% – намагалися описати предмети, зробити деякі висновки про їх застосування, частково висловлювали власні міркування; 15% учнів давали неточні, поверхові відповіді на запитання.

Під час проведення наступних уроків вчителям пропонувалися й такі види роботи, які передбачали не тільки застосування відповідного вміння в умовах самостійного пошуку знань, вияву ініціативи, що сприяло розвитку пізнавальних інтересів школярів, а водночас і практичне виконання завдань. Так, під час екскурсії в парк учитель застосовував таку форму нетрадиційного уроку як «Усний журнал», що був побудований на подорожі з груповими та індивідуальними видами роботи, прийомами спостереження, аналізу, виділення головного, перегортаючи сторінки уявного журналу. У ході проведення виконувалися ігрові, практичні та теоретичні види роботи. У теоретичній частині екскурсії було застосовано мотиваційний прийом «збудження пам'яті», уведення правила-орієнтиру, з допомогою яких 35% учнів майже точно пригадали відомі їм правила вуличного руху. У практичній частині потрібно розглянути демонстраційний матеріал, знайти помилки, застосовуючи вид ігрової діяльності, дотриматись правил вуличного руху, не допускаючи зазначених помилок. За допомогою них була сконцентрована увага дітей на головному. Із 40% учнів, які виконували практичні дії, 10% змогли виконати завдання вчителя, дотримуючись правил. Крім того, у теоретичній частині також передбачалося, що на основі виконаних дій дітям, які спостерігали за практичними діями своїх однокласників, потрібно проаналізувати допущені помилки, зробити висновки. Так, із 60% учнів 25% правильно проаналізували дії своїх товаришів, користуючись картками з уведенням правила орієнтира.

І в третьому, останньому завданні, потрібно підготувати на вибір:

а) опис об'єкта або його окремої частини; б) скласти або дібрати загадку про той чи інший об'єкт; в) знайти цікаву інформацію про задуманий об'єкт чи вчинок у дитячій літературі.

На цьому етапі вчитель застосувала метод «інтерв'ювання», в якому застосовувався нетрадиційний прийом «мікрофон». Так, знаходячись в центрі уваги, учні намагалися якомога цікавіше та яскравіше виконати завдання. У результаті 25% учнів творчо підійшли до запропонованої діяльності, проявляли ініціативу, знаходили засоби пізнання, аналізували та робили висновки. 65% – мали деякі труднощі: повторювали уже сказане товаришами, але прагнули знайти й власні засоби. 10% учнів не намагалися творчо поставитися до цього виду діяльності, вони або повторювали вже відоме, або ж те, що склали їх товариші, в основному висловлювалися за зразком.

Результати розвитку пізнавальних інтересів розглядалися в серії нетрадиційних уроків з навчального предмета «Основи здоров'я», на яких здійснювалися міжпредметні зв'язки з застосуванням практичних методів. Так, на інтегрованому уроці основи здоров'я та художня праця звітували учні, які виконували перше і друге завдання. Діти дійшли висновку, що овочі і фрукти впевнено можна назвати носіями різноманітних вітамінів, і колір вони мають переважно яскравий, теплих тонів. Водночас, поза межами уваги учнів, залишилися такі зовнішні естетичні вияви, як пропорційність і симетричність форм, ритмічність, витонченість ліній тощо. Тому, аналізуючи виконання другого завдання, учитель мав нагоду акцентувати увагу учнів на цих зовнішніх ознаках. Діти дійшли висновку, в яких саме зовнішніх ознаках виявляється незвичність досліджуваних об'єктів (асиметричні, непропорційні форми плодів у представників різних видів рослин).

Важливими умовами розвитку пізнавальних інтересів на основному етапі, який тривав до кінця 3-го класу і продовжувався в 4-у, було забезпечення зростаючого рівня складності і самостійності учнів у виконанні завдань, спираючись на різні види та прийоми діяльності. Зверталася увага не тільки на правильність виконання завдання, а й на ступінь деталізації у визначенні ознак, термінологічну чіткість у характеристиці кожної з них, швидкість виконання, застосування образних засобів слова у їх визначенні. З цією метою на нетрадиційних уроках з курсу «Основи здоров'я» застосовувалися не тільки пізнавальні завдання, а й різноманітні види ігрової діяльності.

Так, вивчаючи розділи «Людина та її здоров'я», «Фізичний складник здоров'я», «Соціальний складник здоров'я» на уроках використовувались такі дидактичні ігри та ігрові моменти: «Відгадай за описом»; «Яких ознак не вистачає»; «Про що хоче розповісти Незнайко» та ін. Таке організоване використання спеціально сконструйованих пізнавальних методів і прийомів на основі реалізації в ході проведення нетрадиційних уроків значною мірою сприяє розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів. Це, у свою чергу, закладає необхідне операційне «підґрунття» для здійснення учнями аналітико-синтетичних видів діяльності на значно вищому щаблі.

Таким чином, учителю початкової школи слід постійно використовувати прийоми, види, методи та форми уроку, які сприяють розвитку в учнів пізнавальних процесів.

Проблема розвитку пізнавальних процесів учнів на уроках з основ здоров'я є досить актуальною. Тому під час проведення уроків з цього навчального предмета слід використовувати прийоми, методи та форми, які сприяють розвитку пізнавальних процесів і формують у молодших школярів мотивацію до збереження здоров'я та здорового способу життя.

Стаття не претендує на повне вирішення всіх аспектів проблеми розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів при вивченні предмета «Основи здоров'я». Перспективними напрямками для майбутніх

наукових розвідок вбачаємо висвітлення ролі та педагогічної майстерності учителя в процесі розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бібік Н. «Основи здоров'я» в початковій школі: методичний коментар / Н. Бібік., Н. Коваль // Початкова школа. – 2005. – № 10. – С. 42–47.
2. Дидактика современной школы: Пособие для учителя / Б. С. Кобзарь, Г. Ф. Кумарина и др.; под ред. В. А. Онищука. – К. : Рад. шк., 1987. – 351с.
3. Захарова Н. Пізнавальні завдання формують в учнів загально-пізнавальні вміння / Н. Захарова // Початкова школа. – 2001. – № 1. – С. 67–70.
4. Іонова О. М. Функції шкільної освіти і здоров'я дитини / О. М. Іонова // Валеологія: сучасний стан, напрямки та перспективи розвитку: Матер. III міжнар. наук.-практич. конф.: У 2-х т. – Харків : ХНУ, 2005. – Т. 1. – с. 98–103.
5. Півненко Ю. Школа розвитку і здоров'я / Ю. Півненко // Початкова школа. – 2005. – № 11. – С. 18–21.

УДК 37(09):37.016:908(477) «195-198»

Луніка О. В.,

канд. пед. наук, Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

КРАЄЗНАВСТВО У ЗМІСТІ ШКІЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ У 50 – 80-і РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглядається місце краєзнавства у змісті шкільної історичної освіти України у 50 – 80-і роки ХХ століття. Визначено структуру краєзнавчих знань, методичні підходи до використання краєзнавчого матеріалу у навчанні історії.

Ключові слова: краєзнавство, краєзнавчий матеріал, зміст освіти.

Луніка О. В. Краеведение в содержании школьного исторического образования Украины в 50 – 80-е годы ХХ века. В статье рассматривается место краеведения в содержании школьного исторического образования Украины в 50 – 80-е годы ХХ века. Определены структура краеведческих знаний, методические подходы к использованию краеведческого материала в обучении истории.

Ключевые слова: краеведение, краеведческий материал, содержание образования.

Lunika O. V. Local history in content of school history education in Ukraine 50 – 80 years of the ХХ century. In the article the place of local history in the content of school history education Ukraine in 50 - 80 years of the twentieth century. The structure of local history knowledge, methodical approaches to the use of local history material in teaching history.

Key words: local history, local history material, content of education.

На всіх етапах розвитку історичної освіти важливим елементом її змісту було краєзнавство, головною ознакою якого є поліфункціональність у процесі навчання. На рівні змісту навчального матеріалу воно дає можливість розкрити специфіку й особливості загальних історичних процесів на місцевому, доступному матеріалі, сприяє формуванню в учнів цілісного бачення історії, узагальненому розумінню всесвітньо-історичного руху людства; на рівні організації пізнавальної діяльності передбачає синтез різних видів діяльності, спрямованих на особистісне осмислення історії. Для реалізації значного потенціалу краєзнавства у практиці сучасної школи важливим є вивчення, осмислення та усвідомлення історико-педагогічних напрацювань, звернення до прогресивних теоретичних здобутків, досвіду практичної діяльності учителів України.

Проблема формування змісту шкільної історичної освіти, його структурних компонентів була предметом дослідження відомих радянських фахівців з методики навчання історії О. Вагіна, П. Гори, Н. Дайрі, Ф. Коровкіна, М. Лисенка, Г. Підлуцького та ін. Методичні засади шкільного краєзнавства розробляли М. Крачило, М. Костриця, М. Откаленко, О. Савченко. Грунтовні напрацювання з методики використання краєзнавчих матеріалів у навчанні історії знаходимо у методичній спадщині М. Лисенка, І. Борисова, А. Даринського, І. Пруса, П. Іванова.

Проте і сьогодні не завершено узагальнення практичного досвіду та особливостей використання краєзнавчого матеріалу, його місця та ролі у змісті шкільної історичної освіти у 50 – 80-і роки ХХ століття.

Мета статті – визначити місце краєзнавства у змісті шкільної історичної освіти у 50 – 80-і роки ХХ століття.

У 50-і роки ХХ століття здійснюється розробка загальної методики історії, проблеми змісту і методів навчання. Краєзнавство стає складником навчально-виховного процесу шкіл, збільшується сегмент краєзнавства у змісті курсу вітчизняної історії. На сторінках методичних журналів відбувається обмін досвідом і точаться дискусії навколо питання використання краєзнавства у навчанні дисциплін гуманітарного циклу.

Виокремлення із системи краєзнавчих знань окремих галузей – історичного, географічного, етнографічного, археологічного, літературного, культурно-мистецького (притаманне тому часу прагнення до диференціації наукових напрямів), яке відбувається у цей період, сприяло подальшим дослідженням краєзнавства як педагогічного явища, а також розвитку методики навчання шкільних дисциплін. Проте в історико-методичній літературі з краєзнавства 1940–1950-х років спостерігається значна перевага позакласної